

matre virgine quasi de rudi terra plasmavit, ut id quod primus Adam perdiderat restauraretur in Christo [...].¹

TRACTATUS DE EPITHALAMIO

- 496 Lib. I. [...] *Veritas*, inquit, *de terra orta est*, id est *caro Christi*, PLS
de matre virgine nata, cuius origo terrena est: *pax de caelo prospexit*,² id est Verbum Dei: qui dixit: *Ego sum pax*.³ I, 475
- 497 Lib. III. [...] Hic est botrus quem in palanga speculatores a PLS
Mose missi de terra repromissionis adtulerunt. Terra enim repro- I, 489
missionis corpus erat Mariae Virginis: botrum in palanga corpus Domini inter duos populos palanga crucis allatus.⁴

S. GREGORIUS Nyssenus (ca 335 † 394/395)

DE VIRGINITATE (371)

- 498 Cap. II. [...] "Ὅπερ γὰρ ἐν τῇ ἀμιάντῳ Μαρία γέγονε σωματικῶς, τοῦ πλη- PG
ρώματος τῆς θεότητος ἐν τῷ Χριστῷ διὰ τῆς Παρθένου ἐκλάμψαντος· τοῦτο 46, 324
καὶ ἐπὶ πάσης ψυχῆς κατὰ λόγον παρθενεύουσης γίνεται. Οὐκέτι σωματικὴν ποιουμένου τοῦ Κυρίου τὴν παρουσίαν· οὐ γὰρ γινώσκομεν ἔτι, φησί, κατὰ σάρκα Χριστόν· ἀλλὰ πνευματικῶς εἰσοικιζομένου, καὶ τὸν Πατέρα ἑαυτοῦ συνεισάγοντος, καθὼς φησί πού τὸ Εὐαγγέλιον. Ἐπεὶ οὖν τοσαύτη ἐστὶ τῆς παρθενίας ἡ δύναμις, ὡς καὶ ἐν τοῖς οὐρανοῖς παρὰ τῷ Πατρὶ τῶν πνευμάτων

- 498 Cap. II. [...] Quod enim in Mariae Virginis inviolatae corpore PG
effectum est, perfecta Christi divinitate, quae in ipsa Virgine elu- 46, 323
xerat: hoc ipsum in omni animo contingit, qui sit castitate ornatus, rationemque ducem in virginali vita sequatur. Quoniam non amplius, ut corporis humani formam habitumque induat, venturus est Dominus; non enim etiam novimus, inquit, secundum carnem Christum; sed in spiritu veniet, et Patrem secum ducet, ut quodam loco testatur Evangelium. Quoniam igitur tanta vis virginitatis est,

¹ CCL LXIX, 143.

² Ps. LXXXIV, 12.

³ Le. XXIV, 36; et CCL LXIX, 172.

⁴ CCL LXIX, 194.

● PLS I, 396, 412, 503, 515.

● CCL LXIX, 34, 241.

■ CCL LXIX, 256, 267, 275.

μένειν, καὶ μετὰ τῶν ὑπερκοσμίων χορεύειν δυνάμεων, καὶ τῆς ἀνθρωπίνης σωτηρίας ἐφάπτεσθαι.

PG
46, 377

Cap. XIII. [...] Ἐν τούτῳ γὰρ διεκόπη τὸ συνεχὲς τῆς τοῦ φθείρεσθαι καὶ ἀποθνήσκειν ἀκολουθίας, ἕπερ ἀπὸ τοῦ πρωτοπλάστου καὶ μέχρι τῆς τοῦ παρθενεύοντος ζωῆς διὰ μέσου γέγονεν. Οὐδὲ γὰρ ἦν δυνατόν ἀργῆσαι ποτε τὸν θάνατον, ἐνεργουμένης διὰ τοῦ γάμου τῆς ἀνθρωπίνης γενέσεως· ἀλλὰ πάσαις ταῖς προλαβούσαις γενεαῖς συμπαροδεύων, καὶ τοῖς ἀεὶ παραγομένοις εἰς τὸν βίον συνδιεξερχόμενος, ὅρον τῆς ἐνεργείας ἑαυτοῦ τὴν παρθενίαν εὔρεν, ὃν παρελθεῖν τῶν ἀμηχάνων ἐστίν. Ὡσπερ γὰρ ἐπὶ τῆς θεοτόκου Μαρίας ὁ βασιλεύσας ἀπὸ Ἀδάμ μέχρις ἐκείνης θάνατος, ἐπειδὴ καὶ κατ' αὐτὴν ἐγένετο, καθάπερ τινὶ πέτρᾳ τῷ καρπῷ τῆς παρθενίας προσπταίσας, περὶ αὐτὴν συνετριβή· οὕτως ἐν πάσῃ ψυχῇ τῇ διὰ παρθενίας τὴν ἐν σαρκὶ * παρῖοση ζωὴν, συντριβήσεται πως καὶ καταλύεται τοῦ θανάτου τὸ κράτος, οὐκ ἔχοντος τίσι τὸ ἑαυτοῦ κέντρον ἐναπερείσῃται.

499

*380

PG
46, 396

Cap. XIX. Ἡμῖν δὲ δίδωσι τὰ τοιαῦτα ὑπονοεῖν καὶ ἡ προφῆτις Μαρίας, εὐθέως μετὰ τὴν θάλασσαν ξηρὸν καὶ εὐήχον μεταχειριζομένη τὸ τύμπανον, καὶ τοῦ χοροῦ τῶν γυναικῶν προπομπεύουσα· τάχα γὰρ διὰ τοῦ τυμπάνου τὴν παρθενίαν ἔοικεν ὁ λόγος αἰνίττεσθαι, ὑπὸ τῆς Μαρίας πρώτης

500

ut et in coelis apud spirituum Patrem maneat, et cum coelestibus illis mentibus una exsultet, et salutem humanam attingat.

PG
46, 378

Cap. XIII. [...] Hoc enim pacto perpetuum illum et corrum-
pendi et moriendi cursum interrupit, qui a primo parente usque
ad virginalem vitam nunquam est intermissus. Neque enim fieri
poterat, ut hominum genere e nuptiis procreato, mors unquam ces-
sasset, sed superiores omnes hominum aetates praetergressa, cum
his etiam qui hanc vitam ingrediuntur, simul iam illa pereurrens,
virginitatem muneris sui terminum invenit, quem porro transilire
difficile est: tanquam Dei matris Mariae tempore ab Adamo usque
ad eam regnum mors obtinuerit: posteaque sola efficit, ut, cum
tanquam ad lapidem aliquem virginitatis fructum mors offenderit,
in ea contrita sit: ita omni animo, qui virginitatis praesidio * hanc
carnis vitam cohibet, atteritur quodam modo ac dissolvitur poten-
tia mortis, quasi non habeat quibus ipsius stimulus infigatur.

*379

PG
46, 395

Cap. XIX. Nobis vero, ut haec ipsa commentaremur, occasio-
nem dedit prophetissa Maria, quae exsiccato mari transmissoque,
mulierum choro stipata cum esset, canoro tympano praecinit:¹ for-
tasse enim illa historiae commemoratio tympano tacite significare
videtur virginitatem quae primum a Maria exulta est, per quam

499

500

¹ Exod. XV, 20.

κατορθωθείσαν, δι' ἧς οἶμαι καὶ τὴν Θεοτόκον προδιατυποῦσθαι Μαρίαν. Ὡσπερ γὰρ τὸ τύμπανον πολὺν τὸν ἦχον ἀφίησι πάσης ἰκμάδος κεχωρισμένον, καὶ ξηρὸν εἰς ἄκρον γενόμενον· οὕτω καὶ ἡ παρθενία λαμπρά τε καὶ περιδόητος γίνεται, μηδὲν ἐν ἑαυτῇ τῆς ζωτικῆς ἰκμάδος κατὰ τὸν βίον τοῦτον προσδεχομένη.

CONTRA EUNOMIUM (381-384)

- 501 Lib. II. [...] Ἀκούων τις « Λόγον ἐν ἀρχῇ ὄντα »· καὶ « Θεὸν ὄντα τὸν Λόγον », καὶ « Λόγον ἐκ τοῦ Πατρὸς » ἐξεληθόντα· οὕτω καταρῥυπαίνει τὸ ἀκήρατον δόγμα, τοῖς αἰσχροῖς τούτοις καὶ ὀδωδόσι νοήμασι; λέγων· « Οὐκ ἐν τῷ γεννᾶν τὴν οὐσίαν μερίζει ». Ὡ τῆς βδελυρίας τῶν αἰσχροῶν τούτων καὶ ρυπαρῶν νοημάτων! Πῶς οὐ συνίησιν ὁ τὰ τοιαῦτα λέγων, ὅτι οὔτε διὰ σαρκὸς ὁ Θεὸς φανερούμενος τὸ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως πάθος πρὸς τὴν τοῦ ἰδίου σώματος σύστασιν παρεδέξατο, ἀλλὰ καὶ παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν ἐκ Πνεύματος ἁγίου καὶ δυνάμεως Ἰψίστου· καὶ οὔτε ἡ Παρθένος ἔπαθεν, οὔτε τὸ Πνεῦμα ἐμειώθη, οὔτε ἡ δύναμις τοῦ Ἰψίστου ἀπεμερίσθη; Καὶ γὰρ τὸ Πνεῦμα ὅλον ἐστὶ, καὶ ἡ τοῦ Ἰψίστου δύναμις ἀμείωτος ἔμεινε. Καὶ τὸ παιδίον ἐγεννήθη ὅλον, καὶ τὴν τῆς μητρὸς ἀφθορίαν οὐκ ἔλυμήνατο. Εἶτα σὰρξ μὲν ἀπὸ σαρκὸς ἐγεννήθη, δίχα πάθους· τὸ δὲ τῆς δόξης ἀπαύγασμα οὐ βούλεται ἀπ'

PG
45, 492

crediderim Dei genitricem Mariam praesignatam. Nam tympanum omni aquae humore purgatum, aridumque, magnum sonum emittit: ita virginitas cum nullum huius vitae humorem in se colligat, clara et illustris existit.

- 501 Lib. II. [...] Quispiam audiens, *In principio erat Verbum, et Deus erat Verbum*,¹ et, *Verbum ex Deo Patre* exivit: sicine sincerum et purum dogma, tam foedis et tetrīs ac graveolentibus notionibus inquinat et conspueat? dum dicit: *Non in generando suam essentiam partitur*. O execrandas et abominandas, impuras et sordidas cogitationes! Quomodo qui talia profert non intelligit, quod neque per carnem, Deus qui manifestatur, humanae naturae passionem ad sui corporis coagmentationem accepit, sed puer natus est nobis ex Spiritu sancto et virtute Altissimi,² neque Virgo ipsa quidquam perpessa est, neque Spiritus diminutus est, neque virtus Altissimi in partes dissecta fuit? Etenim Spiritus totus est, et Altissimi virtus integra sine ulla imminutione mansit. Et puer natus est totus, neque matris integritatem labefactavit. Deinde caro ex carne quidem procreata est, sed absque perpeffione: hunc autem gloriae

PG
45, 491

¹ Io. I, 1.

² Matth. I, 18; Lc. I, 27.

αὐτῆς εἶναι ὁ Εὐνόμιος τῆς δόξης· ἐπειδὴ οὔτε μειοῦται γεννώσα τὸ φῶς ἢ δόξα, οὔτε μερίζεται.

PG 45, 580 Lib. III. [...] Φαμέν τοίνυν ὅτι ἐν μὲν τοῖς πρὸ τούτου λόγοις εἰπών· «τὴν σοφίαν ἑαυτῇ ὀικοδομηκέναι τὸν οἶκον», τὴν τῆς σαρκὸς τοῦ Κυρίου κατασκευὴν διὰ τοῦ λόγου αἰνίσσεται· οὐ γὰρ ἐν ἀλλοτρίῳ οἰκοδομήματι ἢ ἀληθινή σοφία κατώκησεν, ἀλλ' ἑαυτῇ τὸ οἰκητήριον ἐκ τοῦ παρθενικοῦ σώματος ὀικοδομήσατο. 502

PG 45, 625 Lib. IV. [...] Ἐγὼ δὲ καὶ τοῦτο τοῖς εἰρημένοις προσθήσω· ὅτι οἶδά τινα καὶ σωματικὴν γέννησιν καθαρεύουσαν πάθους, ὡς καὶ ἐν τούτῳ ψευδῇ τοῦ Εὐνομίου τῆς σωματικῆς γεννήσεως τὴν φυσιολογίαν * ἀπελεγθῆναι· εἴπερ εὐρεθείη σώματος τόκος πάθος οὐ προσδεξάμενος. Εἰπέ γάρ, ἐγένετο σὰρξ ὁ Λόγος ἢ οὐχί; Οὐκ ἂν εἴποις μὴ γεγενῆσθαι. Γέγονε τοίνυν, καὶ οὐκ ἔστιν ὁ ἀρνούμενος. Πῶς οὖν ἐφανερῶθη ἐν σαρκὶ ὁ Θεός; Διὰ τόκου, πάντως ἔρεῖς. Ποίου οὖν τούτου μνησθεῖς; ἢ δῆλον ὅτι τῆς παρθενίας, καὶ ὅτι τὸ ἐν αὐτῇ γεννηθὲν ἐκ Πνεύματος ἁγίου ἦν, καὶ ὅτι ἐπλήσθησαν αἱ ἡμέραι τοῦ τεκεῖν αὐτήν, καὶ ἔτεκε, καὶ οὐδὲν ἤττον ἢ ἀφθαρσία συνδιεφυλάχθη τῷ τόκῳ. Εἶτα τὴν ἐκ μέρους γυναικὸς γέννησιν καθαρὰν πάθους εἶναι πιστεύεις (εἴτε 503

splendorem non vult Eunomius ab ipsa esse gloria, quoniam gloria quae lucem generat neque minuitur, neque in partes divellitur.

PG 45, 579 Lib. III. [...] Cum dixisset, *sapientiam sibi domum aedificasse*,¹ carnis Domini constructionem per hunc sermonem obscure indicat; non enim in alieno domicilio vera sapientia habitavit, sed sibi domicilium ex virginali corpore aedificavit. 502

PG 45, 626 Lib. IV. [...] Ego autem hoc etiam dictis addam: quod etiam scio aliquam corporalem generationem ab * affectu liberam et puram. Quare in hoc falsa Eunomii corporalis physiologia, id est, naturalis disputatio, redarguitur, siquidem aliquis corporis partus affectum non habens inveniatur. Dic enim, Verbumne factum est caro, annon? Non dices non esse factum. Factum est igitur, nec est qui inficietur. Quomodo igitur in carne manifestatus est Deus? ² Per partum, profecto dices. Cuius igitur, an meministi? Perspicuum quod Virginis, et quod in ea genitum, ex Spiritu sancto erat, et quod impleti sunt dies ut ipsa pareret, et peperit,³ et nihilominus incorruptibilitas sive integritas cum partu conservata est. Deinde generationem ex matre muliere affectu puram credis esse (si cre- 503

¹ Prov. IX, 1.

² II Tim. III, 16.

³ Matth. I, 18.

πιστεύεις), τὴν δὲ θεῖαν τε καὶ ἀκήρατον ἐκ τοῦ Πατρὸς οὐ δέχῃ, ἵνα μὴ πάθος νοήσης περὶ τὴν γέννησιν.

IN DIE LUMINUM
SIVE IN BAPTISMUM CHRISTI (383)

- 504 [...] Περὶ οὗ φησιν Ἡσαΐα· «Καὶ ἐμβαλῶ εἰς τὰ θεμέλια Σιών λίθον πολυτελεῆ, ἔντιμον, ἐκλεκτόν». Καὶ Δαυιὴλ ὁμοίως· «Ἐτμήθη λίθος ἄνευ χειρὸς»· τουτέτιν, Ἐγεννήθη Χριστὸς ἄνευ ἀνδρός. Ὡς γὰρ καινὸν ἐστὶ καὶ παράδοξον, λίθον πέτρας ἀποτμηθῆναι ἄνευ λιθοτόμου καὶ ὀργάνων λιθουργικῶν· οὕτω παντὸς ἐπέκεινα θαύματος, ἐξ ἀνυμφεύτου παρθένου τόκον ὀφθῆναι.

PG
46, 589

DE VITA MOYSIS (ca 390)

Mystica interpretatio vitae Moysis

- 505 [...] Εἰ δὲ καὶ θάμνου τινὸς ἀκανθώδους τὸ φέγγος ἐξάπτεται, ᾧ ἡ ψυχὴ τοῦ προφήτου καταφωτίζεται· οὐδὲ τοῦτο ἀσυντελέες ἡμῖν ἐστὶ πρὸς τὸ ζητούμενον. Εἰ γὰρ Θεὸς μὲν ἡ ἀλήθεια, ἡ δὲ ἀλήθεια φῶς ἐστὶ· ταῦτα δὲ τὰ ὑψηλά τε καὶ θεῖα τῶν ὀνομάτων, καὶ ἡ τοῦ Εὐαγγελίου φωνὴ προσμαρτυρεῖ τῷ διὰ σαρκὸς ἡμῖν ὀφθέντι Θεῷ· ἀκολουθῶς ἡ τοιαύτη τῆς ἀρετῆς ἀγωγή προσάγει ἡμᾶς τῇ γνώσει τοῦ φωτὸς ἐκεῖνου, ὃ μέχρι τῆς ἀνθρωπίνης κάτεισι φύσεως· οὐκ ἀπὸ τινος τῶν περὶ τὰ ἄστρα φωστήρων λαμπόμενον, ὡς ἂν μὴ τῆς ὑποκειμένης ὕλης ἡ αὐγὴ νομισθεῖη, ἀλλ' ἀπὸ γῆνης θάμνου

PG
44, 332

dis); divinam vero et incorruptam ex Patre non admittis, ne in generatione affectum animo concipias?

- 504 [...] Dicit Isaias: *Et immittam in fundamenta Sion lapidem pretiosum, honoratum, electum.*¹ Et Daniel similiter: *Sectus est lapis absque manu,*² id est, Natus est Christus absque viro. Ut enim novum, inauditum et inusitatum est, lapidem ab rupe abscindi sine opera latomi, atque instrumentis latomicis: ita superat omne miraculum, videri partum ex virgine innupta.

PG
46, 590

- 505 [...] Quod si spinosum etiam rubum lumen incendit, quo prophetae animus illustratur, ne hoc quidem ad quaestionem solvendam est inutile. Nam si Deus quidem est veritas, lux autem veritas est: haec ipsa porro sublimia divinaque nomina Deo qui in carne nobis apparuit convenire, voces Evangelicae attestantur, convenienter haec secundum virtutem vivendi ratio ad lucis illius cognitionem nos provehit, quae ad humanam usque naturam descendit; quae quidem non de coelo illucescit, ne a stellis defluxa lux videatur: sed ab rubo, ipsoque spinoso, ab humanitate videlicet Salvatoris

PG
44, 331

¹ Isa. XXVIII, 16.

² Dan. II, 34.

τούς κατ' οὐρανὸν φωστῆρας ταῖς ἀκτίσιν ὑπερβαλλόμενον. Δι' οὗ διδασκόμεθα καὶ τὸ κατὰ τὴν Παρθένον μυστήριον, ἀφ' ἧς τὸ τῆς θεότητος φῶς ἐπιλάμπσαν τῷ ἀνθρωπίνῳ βίῳ διὰ γεννήσεως, ἀδιάφθορον ἐφύλαξε τὴν ἐξάψασαν θάμνον, τοῦ βλαστοῦ τῆς παρθενίας μὴ μεταμαρανθέντος τῷ τόκῳ.

PG
44, 368

[...] ἦν οὐ σπορὰ ἡμῖν τοῖς ἐκ γεωπονίας ἀνέφυσεν, ἀλλ' ἔτοιμος ἄρτος ἄσπορός τε καὶ ἀνήροτος, ἀνωθεν μὲν κατιῶν, ἐπὶ δὲ γῆς εὐρισκόμενος. Νοεῖς δὲ πάντως τὴν ἀληθῆ ταύτην βρωῶσιν διὰ τοῦ κατὰ τὴν ἱστορίαν αἰνίγματος, ὅτι ὁ ἄρτος ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς, οὐκ ἀσώματόν τι χρῆμά ἐστι. Πῶς γὰρ ἂν σώματι τροφή γένοιτο τὸ ἀσώματον; Τὸ δὲ μὴ ἀσώματον, σῶμα πάντως ἐστί. Τὸ δὲ σῶμα τούτου τοῦ ἄρτου οὔτε ἄρσις οὔτε σπορὰ ἐγεώργησεν· ἀλλ' ἡ γῆ οἷα ἐστὶ μείνασα, πλήρης εὐρίσκεται τῆς θείας ταύτης τροφῆς, ἧς οἱ πεινῶντες μετέχουσι, τὸ κατὰ τὴν Παρθένον μυστήριον διὰ τῆς θαυματοποιίας ταύτης προπαιδευόμενοι. Οὗτος τοίνυν ὁ ἀγεώργητος ἄρτος καὶ Λόγος ἐστί, τῷ πολυειδεῖ τῆς ποιότητος κατὰ τὰς τῶν ἐσθιόντων ἐπιτηδειότητος συνεξαλλάσσων τὴν δύναμιν.

506

PG
44, 367

[...] Ἐπεὶ δὲ προσέπεσε τῆς ἀμαρτίας ὁ ἦχος, ὃν ἡ πρώτη Γραφή φωνὴν ὄψεως ὀνομάζει, ἡ δὲ κατὰ τὰς πλάκας ἱστορία, φωνὴν ἐξ οἴνου ἄδόντων· τότε εἰς γῆν πεσοῦσα συντριβήσεται. Ἀλλὰ πάλιν ὁ ἀληθινὸς νομοθέτης, οὗ τύπος ἦν ὁ Μωϋσῆς, ἐκ τῆς γῆς ἡμῶν ἑαυτῷ τὰς τῆς φύσεως ἡμῶν πλάκας

507

effulgens, ad cognitionem sui per Evangelicam nos tubam revocat. Hinc etiam mysterium illud Virginis figuratum esse, quis non viderit? Ab ea namque deitatis lux assumpta carne illuxit hominibus, eamque omni modo incorruptam servavit, virginitatis viriditate nullo pacto commutata.

PG
44, 367

[...] Sed panis est absque semine, absque aratione, absque alio humano opere nobis paratus. Is desuper defluens in terris invenitur; panis enim qui de coelo descendit, qui verus cibus est, qui aenigmatische hac historia significatur, non incorporea quaedam res est. Quo enim pacto res incorporea corpori cibus fiet? Res vero quae incorporea non est, corpus omnino est. Huius corporis panem non aratio, non satio, non agricolarum opus efficit, sed terra intacta permansit, et tamen pane plena fuit, quo famescentes mysterium Virginis perdocti facile saturantur. Is igitur mirabilis sine agricultura panis et Verbum est: varietate qualitatis ad suscipientium habitudinem, virtutem suam commutat.

506

PG
44, 398

[...] Verum posteaquam peccati sonitum in auribus nostris suscepimus: quem quidem sonitum prima illa Scriptura vocem serpentis, haec vero de tabulis historia vocem ex vino cantantium nuncupavit: tunc naturae integritas in terram decidit, et contrita est. Sed rursus verus legislator, cuius figuram Moyses gerebat, ex

507

ελάξευσεν. Οὐ γὰρ γάμος αὐτῷ τὴν θείαν ἐδημιούργησε σάρκα, ἀλλ' αὐτὸς τῆς ἰδίας σαρκὸς γίνεται λατόμος τῆς τῷ θεῷ δακτύλῳ καταγραφείσης. Πνεῦμα γὰρ ἅγιον ἦλθεν ἐπὶ τὴν Παρθένον, καὶ ἡ τοῦ ὑψίστου ἐπεσκίασε δύναμις. Ἐπει δὲ τοῦτο ἐγένετο, πάλιν τὸ ἀσύντριπτον ἔσχεν ἡ φύσις, ἀθάνατος γενομένη τοῖς τοῦ δακτύλου χαράγμασι. Δάκτυλος δὲ πολλαχῆ παρὰ τῆς Γραφῆς ὀνομάζεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.

IN CANTICUM CANTICORUM (ca 390)

- 508 Homilia XI, cap. V, 2. [...] Ἐν ἡμῖν δὲ γενομένην θρόησιν ἐμποιῆσαι καὶ ξενισμὸν ταῖς ψυχαῖς, πῶς ὁ Θεὸς ἐν σαρκὶ φανεροῦται; Πῶς ὁ Λόγος γίνεται σὰρξ; * Πῶς ἐν παρθενίᾳ τόκος; PG 44, 1012 *1013

ADVERSUS APOLLINAREM (ante 394)

- 509 LIV. [...] Ὡσπερ οὖν ἐφ' ἡμῶν ζωοποιός τις δύναμις ἐνθωρεῖται τῇ ὕλῃ, ἀφ' ἧς ὁ ἐκ ψυχῆς τε καὶ σώματος συνεστὼς ἄνθρωπος διαπλάσσεται· οὕτως ἐπὶ τῆς παρθενίας ἡ τοῦ Ἑψίστου δύναμις, διὰ τοῦ ζωοποιοῦντος Πνεύματος ἀύλως τῷ ἀμιάντῳ σώματι ἐμφυεῖσα, καὶ ὕλην τῆς σαρκὸς, τὴν ἀφοριάν τῆς Παρθένου ποιησαμένη, τὴν ἐκ τοῦ παρθενικοῦ σώματος πρὸς PG 45, 1256

terra nostra naturae nostrae tabulas sibi confecit: nec enim nuptiarum solemnitas carnem dominicam produxit, sed ipse suae carnis factus lapicida, digito Dei eam inscripsit. Spiritus enim sanctus pervenit in Virginem, et Excelsi eam virtus obumbravit.¹ Quo facto, rursus natura confracta, illius impressione digiti immortalitatem consecuta: digitus enim saepius a Scriptura Spiritus sanctus appellatur.

- 508 Homilia XI, cap. V, 2. [...] Itaque posteaquam ad nos accesserit, consternationem quamdam et admirationem rei novae * in animis excitasse, qui fiat ut Deus in carne manifesto conspiciatur? Qui Verbum illud fiat caro? Qui partus in virginitatem (virginitas in matrem), cadere possit? PG 44, 1011 *1014
- 509 LIV. [...] Quemadmodum igitur in nobis vivificam quamdam virtutem materiae supervenire intelligimus, per quam homo ex anima et corpore constans efformatur: ita in Maria Virgine factum est ut Altissimi virtus, per vivificantem Spiritum in immaculatum corpus immaterialiter insinuata, et incorruptam Virginis puritatem in carnis materiam assumens, partem illam ex virgineo corpore ad PG 45, 1255

¹ Le. I, 35.

τὸ πλασσόμενον συνεισφορὰν παρεδέξατο, καὶ οὕτως ἐκτίσθη ὁ καινὸς ὡς ἀληθῶς ἄνθρωπος, ὁ πρῶτος καὶ μόνος τὸν τοιοῦτον τρόπον τῆς ὑποστάσεως ἐφ' ἑαυτοῦ καταδείξας, ὁ κατὰ Θεὸν κτισθεὶς, οὐ κατὰ ἄνθρωπον, τῆς θείας δυνάμεως κατὰ τὸ ἴσον διὰ πάσης τῆς τοῦ συγκρίματος φύσεως διηκούσης, ὡς μὴδ' ἕτερον ἀμοιρεῖν τῆς θεότητος, ἀλλ' ἐν ἀμφοτέροις, ἐν ψυχῇ λέγας καὶ σώματι, καθὼς εἰκόσ, ἐκατέρῳ προσφυῶς τε καὶ καταλλήλως εἶναι.

FRAGMENTUM

PG
46, 1112

IV. Πρωτότοκος ὁ Κύριος ἤκουσεν ἐκ τῆς Παρθένου, οὐχ ὅτι δευτέρον τινα ὁμοιογενῆ προσεκαλέσατο, ἀλλ' ὅτι πρωτότοκος ἀσυγκρίτως ἐστὶ πρὸς τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. Οὐδὲ γὰρ διὰ τὸ εἰπεῖν ὁ Ἀπόστολος περὶ τῆς τοῦ Κυρίου ἐκ Πατρὸς ἀνάρχου γεννήσεως· «Ὁς ἐστὶ πρωτότοκος πάσης κτίσεως», ἤδη καὶ ἀδελφὸν τοῦ Κυρίου συνεγράψατο. Οὐδ' αὖ πάλιν ὁ αὐτός, πρωτότοκον ἐκ τῶν νεκρῶν καλέσας, ἤδη καὶ ὄμαιμον τοῦ Κυρίου παρεισήγαγε, παραπλησίως τὸν ἄδην πατήσαντα. Ἀλλὰ πρωτότοκος ὁ Κύριος ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐκ τῆς Παρθένου καὶ ἐκ τῶν νεκρῶν, ἵνα διὰ πάντων γνωθῆ τὸ μοναδικὸν τῆς υἰότητος ἀξίωμα. Ἀσύγκριτος γὰρ ὁ δεσποτικὸς τόκος· ὅπου γὰρ ἡ μήτηρ παρθένος, πῶς τόκος ἐρμηνευόμενος;

510

efformandum fetum collatam susceperit, eoque pacto conditus fuerit novus revera homo, qui primus solusque talem subsistendi modum in se ipso monstravit, qui divino, non humano more formatus est, divina virtute aequaliter per totam coagmentationis illius naturam ita permeante ut neutrum divinitatis expers fuerit, sed cum utroque, anima inquam et corpore, iuxta utriusque modulum coalesceret atque congrueret.

PG
46, 1111

IV. Dominus primogenitus ex Virgine audiit, non quia posteriorem quemdam generis eiusdem ascivit, sed quia sine ulla comparatione cum filiis hominum primogenitus est. Neque enim ex eo quod Apostolus de aeterna Domini ex Patre generatione dicit, *Qui est primogenitus omnis creaturae*,¹ iam et ullum Domini fratrem una significavit. Nec rursus cum idem eum *primogenitum ex mortuis*² nuncupavit, iam et Domini germanum qui consimili modo infernum calcaverit, innuit. Verum Dominus primogenitus ex Patre et ex Virgine et ex mortuis dicitur, ut undequaque singularis eius excellentia cognoscatur: nam extra comparisonem est Domini partus: ubi quippe virgo mater est, qua ratione explicari partus possit?

510

¹ Coloss. I, 15.² Coloss. I, 18.

IN DIEM NATALEM CHRISTI ¹ (386)

511

[...] « Ἴδού, φησίν, ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ λήψεται καὶ τέξεται υἷόν, καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἑμμανουήλ », ὃ ἐστὶ μεθερμηνευόμενον· « Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός ». Ὡ τοῦ θαύματος! Ἡ παρθένος μήτηρ γίνεται, καὶ διαμένει παρθένος. Ὁρᾷς τὴν καινοτομίαν τῆς φύσεως. Ἐπὶ τῶν ἄλλων γυναικῶν ἕως παρθένος ἐστὶ μήτηρ οὐκ ἐστίν. Ἐπεὶ δ' ἂν μήτηρ γένηται, τὴν παρθενίαν οὐκ ἔχει. Ἐνταῦθα δὲ τὰ δύο συνέδραμε κατὰ ταυτὸν τὰ ὀνόματα. Ἡ γὰρ αὐτὴ καὶ μήτηρ καὶ παρθένος ἐστὶ· καὶ οὔτε ἡ παρθενία τὸν τόκον ἐκώλυσεν, οὔτε ὁ τόκος τὴν παρθενίαν ἔλυσεν. Ἐπρεπε γὰρ τὸν ἐπὶ ἀφθαρσίᾳ τοῦ παντός ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ βίῳ γενόμενον, ἀπὸ τῆς ὑπηρετούσης αὐτοῦ τῇ γεννήσει τῆς ἀφθαρσίας ἄρξασθαι. Τὴν γὰρ ἀπειρογάμον, ἀφθορον οἶδεν ὀνομάζειν ἢ τῶν ἀνθρώπων συνήθεια. Τοῦτό μοι δοκεῖ προκατανενοημένα τῇ γενομένῃ διὰ τοῦ φωτός αὐτῶ θεοφανείᾳ Μαυσῆς ἐκεῖνος ὁ μέγας, ὅτε ἐξήπτετο τῆς βάτου τὸ πῦρ, καὶ ἡ βάτος οὐκ ἐμαραίνετο· « Διαβάς γάρ, φησίν, ὄψομαι τὸ μέγα ὄραμα τοῦτο »· οὐ τοπικὴν, οἶμαι, δηλῶν κίνησιν διὰ τῆς βάσεως, ἀλλὰ τὴν παροδικὴν τοῦ χρόνου διάβασιν· τὸ γὰρ τότε προδιατυπωθὲν ἐν τῇ φλογὶ καὶ τῇ βάτῳ, διαβάντος τοῦ μέσου χρόνου, σαφῶς ἐν τῷ κατὰ τὴν παρθένον μυστηρίῳ ἀπεκαλύφθη. Ὡσπερ γὰρ ἐκεῖ ἡ θάμνος, καὶ ἄπτει

PG
46, 1136

511

[...] *Ecce, inquit, virgo in utero concipiet et pariet filium, et vocabunt nomen eius Emmanuel.*² Quod, si interpreteris, significat *No-biscum Deus*. O rem admirandam! Virgo mater efficitur, et permanet virgo. Cernis novum naturae ordinem. In aliis mulieribus quandiu aliqua est virgo, non est mater. Nam posteaquam est facta mater, virginitatem non habet. Hic autem utrumque nomen in idem concurrit. Eadem enim et mater et virgo est. Nec virginitas partum ademit, nec partus virginitatem solvit. Decebat enim, ut qui in vitam humanam introibat, ut homines integros incorruptosque servaret, ab incorrupta sibi deserviente integritate initium duceret. Nam hominum consuetudo expertem connubii incorruptam appellat. Hoc mihi ante magnus ille Moses per eam lucem, in qua sibi Deus apparuit, videtur cognovisse, qui, cum rubus arderet, nec tamen consumeretur, *Transiens enim*, inquit, *videbo visionem hanc magnam*,³ non loci motum, ut arbitror, per transitum declarans, sed temporis transitum. Quod enim tunc per flammam et rubum significabatur, progrediente tempore, quod intercedebat, perspicue in mysterio virginis apertum fuit. Quemadmodum enim illic est ru-

PG
46, 1135

¹ Oratio haec «présente de très sérieux signes d'authenticité» (Lau 161).

² Isa. VII, 14.

³ Exod. III, 3.

τὸ πῦρ καὶ οὐ καίεται, οὕτω καὶ ἐνταῦθα ἡ Παρθένος, καὶ τίκει τὸ φῶς, καὶ οὐ φθείρεται. Εἰ δὲ βάθος προδιατυποῖ τὸ θεοτόκον σῶμα τῆς Παρθένου, μὴ αἰσχυνθῆς τῷ αἰνίγματι. Πᾶσα γὰρ σὰρξ διὰ τὴν τῆς ἀμαρτίας παραδοχὴν, κατ' αὐτὸ τοῦτο ὅτι σὰρξ ἐστὶ μόνον, ἀμαρτία ἐστίν· ἡ δὲ ἀμαρτία παρὰ τῆς Γραφῆς τῇ τῆς ἀκάνθης ἐπωνυμίᾳ κατονομάζεται. Εἰ δὲ μὴ πόρρω τῶν προκειμένων ἀποφερόμεθα, τάχα καὶ τὸν μεταξὺ τοῦ νοῦ καὶ τοῦ θυσιαστηρίου φονευθέντα Ζαχαρίαν οὐκ ἄκαιρον εἰς μαρτυρίαν τῆς ἀφθόρου μητρὸς παραστήσασθαι. Ἱερεὺς οὗτος ὁ Ζαχαρίας ἦν· οὐχ ἱερεὺς δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ τῆς προφητείας χαρίσματι· ἡ δὲ τῆς προφητείας δύναμις ἀνάγραφτος ἐν τῇ βίβλῳ τοῦ Εὐαγγελίου κηρύσσεται· ὅτε προοδοποιούσα τοῖς ἀνθρώποις ἡ θεία χάρις, μὴ ἄπιστον τὸν ἐκ Παρθένου τόκον ἠγγήσασθαι, τοῖς ἐλάττωσι θαύμασι παραγυμνάζει τῶν ἀπίστων τὴν συγκατάθεσιν· τῇ στείρα καὶ παρῆλικι τίκεται παῖς. Τοῦτο προοίμιον τοῦ κατὰ τὴν παρθενίαν θαύματος γίνεται. Ὡς γὰρ ἡ Ἑλισάβετ, οὐ δυνάμει φύσεως γίνεται μήτηρ, ἄγονος τὸν βίον καταγρηάσασα, ἀλλ' ἐπὶ τὸ θεῖον βούλημα τοῦ παιδὸς ἡ γέννησις ἀναφέρεται· οὕτω καὶ τῆς παρθενικῆς ὠδίνος ἡ ἀπιστία, τῇ πρὸς τὸ Θεῖον ἀναφορᾷ τὸ πιστὸν ἔχει.

PG
46, 1137

[...] Ἦκουσα τοίνυν ἀποκρύφου τινὸς ἱστορίας, τοιαῦτα παρατιθεμένης τὰ περὶ αὐτῆς διηγήματα. Ἐπίσημός τις ἦν ἐν τῇ κατὰ Νόμον ἀκριβεῖ πο-

512

bus, et accendit ignem, et non comburitur; ita hic est virgo, quae lucem parit, et non corrumpitur. Quod autem per rubum Virginis corpus, quod Deum peperit, intelligatur, ne te similitudinis pudeat. Nam omnis caro propter peccati susceptionem, et ob id ipsum tantum, quod est caro, peccatum est.¹ Peccatum autem in Scriptura vocatur spina. Ac ne a proposito longius evagemur, forte non erit intempestivum, si incorruptae matris testem eum, qui inter templum et altare fuit occisus, proferamus. Hic est sacerdos Zacharias, non sacerdos solum, verum etiam propheta.² Ac prophetiae quidem potestas in Evangelii libro declaratur, cum viam hominibus muniens divina gratia, ne Virginis partus incredibilis putaretur, minoribus miraculis fidelium assensum sic exercuit, ut femina sterilis, et vir iam aetate confectus filium susciperent. Hoc mirandi partus prooemium fuit. Etenim sicut Elisabet, quae sterilis ad senectutem pervenerat, non potestate naturae fit mater, sed ei divino consilio filius nascitur, sic quod in virgineo partu non credendum videtur, si referatur ad Deum credibile est.

PG
46, 1138

[...] Audivi ergo quamdam historiam apocrypham³ tales de ea prodentem narrationes Virginis pater fuit insignis quidam civis,

512

¹ II Reg. XXIII, 6; Matth. XIII, 22.

² Lc. I, 5 ss.

³ Agitur de Protoëvangelio Iacobi.

λιτεία, καὶ γνῶριμος ἐπὶ τοῖς καλλίστοις, ὁ τῆς Παρθένου πατήρ, ἅπαις δὲ κατεγήρα τὸν βίον, ὅτι αὐτῷ πρὸς τεκνογονίαν οὐκ ἐπιτηδείως εἶχεν ἢ σύνοικος. Ἦν δὲ τις ἐκ τοῦ Νόμου τιμὴ ταῖς μητράσιν, ἧς οὐ μετεῖχον αἱ ἄγονοι. Μιμεῖται τοίνυν καὶ αὕτη τὰ περὶ τῆς μητρὸς τοῦ Σαμουὴλ διηγήματα. Καὶ ἐντὸς τοῦ Ἁγίου τῶν ἁγίων γενομένη, ἰκέτις γίνεται τοῦ Θεοῦ, μὴ ἔξω πεσεῖν τῆς ἐκ τῶν νόμων εὐλογίας, ἐξαμαρτοῦσα περὶ * τὸν Νόμον οὐδέν· γε- *1140
 νέσθαι δὲ μητέρα, καὶ ἀφιερῶσα τῷ Θεῷ τὸ τικτόμενον. Δυναμωθεῖσα δὲ νεύματι θείῳ, πρὸς τὴν χάριν ἣν ἤτησεν, ἔλαβεν. Ἐπειδὴ δὲ ἐτέχθη τὸ παιδίον, ὠνόμασε μὲν αὐτὴν Μαρίαν, ὡς ἂν καὶ διὰ τῆς ἐπωνυμίας τὸ θεόδοτον διασημανθεῖ τῆς χάριτος. Ἀδρυνθεῖσαν δὲ ἤδη τὴν κόρην, ὡς μηκέτι δεῖσθαι προσανέχειν τῇ θηλῇ, ἀποδοῦναι τῷ Θεῷ, καὶ πληρῶσαι τὴν ἐπαγγελίαν, καὶ προσάγειν τῷ ναῷ ἐσπουδάσθη. Τοὺς δὲ ἱερεῖς, τέως μὲν καθ' ὁμοιότητα τοῦ Σαμουὴλ ἐν τοῖς Ἁγίοις ἀνατρέφειν τὴν παιῖδα, αὐξήθεισος δέ, βουλήν ἔχειν ὅ τι ποιήσαντες τὸ ἱερὸν ἐκεῖνο σῶμα, οὐκ ἂν εἰς τὸν Θεὸν ἐξαμάρτοιεν. Τὸ μὲν γὰρ ὑποζυῖξι τῷ νόμῳ τῆς φύσεως, καὶ καταδουλώσαι αὐτὴν διὰ τοῦ γάμου τῷ ἀγομένῳ, τῶν ἀτοπωτάτων ἐτύγχανεν. Ἱεροσουλία γὰρ ἀντικρυς ἐνομίσθη, θείου ἀναθήματος ἄνθρωπον γενέσθαι Κύριον· ἐπειδὴ κυριεύειν ἐκ τῶν νόμων ὁ ἀνὴρ ἐτάχθη τῆς συνοικουσίας. Τὸ δὲ τοῖς ἱερεῦσιν ἐντὸς τῶν ἀνακτόρων γυναῖκα συναναστρέφεσθαι, καὶ ἐν τοῖς Ἁγίοις ὁρᾶσθαι,

observantia Legis et vitae probitate in primis nobilis, qui sine filiis ad senectutem pervenerat, cum minus idoneam ad gignendum uxorem haberet. Habebatur autem matribus ex Lege quidam honor, quo carebant feminae, quae liberos nullos susceperant. Quapropter et haec imitata id, quod de matre Samuelis scriptum est,¹ ad Sanctum sanctorum accedit, et supplicat Deo, ne legum benedictione privetur, quae nihil in Legem * peccasset. Quod si mater evaserit, *1139
 se, quodcumque pepererit, ei dedicaturam. Quamobrem cum voti compos effecta filiam suscepisset, eam vocavit Mariam, ut ipso etiam nomine testaretur acceptum munus a Deo. Illam igitur, cum iam grandiuscula esset, nec ubere matris amplius indigeret, ducens ad templum Deo reddidit, et studiose promissum exsolvit. Sacerdotes autem, quandiu parvula fuit, ad Samuelis similitudinem in sanctis aedibus educarunt, sed cum iam adolesceret, consulebant, quidnam agerent de sacro illo corpore, ne Deum offenderent. Etenim naturae legi illam subiicere, ut cuiquam in matrimonio collocata serviret, absurdissimum videbatur. Instar enim sacrilegii fuisset, si muneris Deo sacrati dominus homo fieret. Legibus enim erat constitutum, ut maritus dominaretur uxori. Ut autem intra templum una cum

¹ I Reg. I, 12 ss.

οὔτε νόμιμον ἦν, καὶ ἅμα τῷ πράγματι τὸ σεμνὸν οὐ προσῆν. Βουλευομένοις δὲ αὐτοῖς περὶ τούτων, θεόθεν γίνεται συμβουλή, δοῦναι μὲν αὐτὴν ἀνδρὶ μνηστείας ὀνόματι· τοῦτον δὲ τοιοῦτον εἶναι, οἷον πρὸς φυλακὴν τῆς παρθενίας αὐτῆς ἐπιτηδεύειν ἔχειν. Εὐρέθη τοίνυν ὁ Ἰωσήφ, οἷον ἐπεζήτει ὁ λόγος, ἐκ τῆς αὐτῆς φυλῆς τε καὶ πατριᾶς τῆ Παρθένου, καὶ μνηστεύεται κατὰ συμβουλήν τῶν ἱερέων αὐτῷ τὴν παῖδα. Ἡ δὲ συνάφεια μέχρι μνηστείας ἦν. Τότε μυσταγωγεῖται παρὰ τοῦ Γαβριὴλ ἡ Παρθένος. Τὰ δὲ ῥήματα τῆς μυσταγωγίας, εὐλογία ἦν. « Χαῖρε, φησί, κεχαριτωμένη, ὁ Κύριος μετὰ σοῦ ». Ἀπεναντίον τῆ πρώτῃ φωνῇ τῆ πρὸς γυναῖκα, νῦν γίνεται πρὸς τὴν παρθένον ὁ λόγος. Ἐκείνη λύπαις ἐν ταῖς ὡδίσι διὰ τὴν ἁμαρτίαν κατεδικάσθη· ἐπὶ δὲ ταύτης ἐκβάλλεται διὰ τῆς χαρᾶς ἡ λύπη· ἐπ' ἐκείνης, αἱ λύπαι τῆς ὡδίνος προηγήσαντο· ἐνταῦθα δὲ χαρὰ τὴν ὡδίνα μειύεται. « Μὴ φοβοῦ », φησίν. Ἐπειδὴ πάσῃ γυναικὶ φόβον παρέχει ἡ τῆς ὡδίνος προσδοκία· ἐκβάλλει τὸν φόβον ἡ τῆς γλυκείας ὡδίνος ἐπαγγελία. « Ἐν γαστρὶ λήψῃ, φησί, καὶ τέξῃ υἷόν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν. Αὐτὸς γὰρ σώσει τὸν λαόν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν ». Τί οὖν ἡ Μαρία; Ἄκουσον καθαρᾶς παρθένου φωνῆν. Ὁ ἄγγελος τὸν τόκον εὐαγγελίζεται· κακείνη τῆ παρθενία προσφύεται, προτιμωτέραν τῆς ἀγγελικῆς ἐμφανείας τὴν ἀφθαρσίαν κρίνουσα.

sacerdotibus mulier versaretur, et in sanctis conspiceretur, neque legibus permissum erat, neque gravitas et honestas id ferebat. Deliberantes igitur in hanc sententiam divinitus convenerunt, ut eam connubii nomine cuiquam desponderent, qui tamen ad custodiam virginittatis eius duntaxat esset idoneus. Ad hoc autem munus aptissimus inventus est Ioseph, ex eadem cum Virgine tribu et familia, qua erat virgo. Sacerdotum ergo consilio Ioseph puellam sponsam accipit. Quae tamen coniunctio sponsalia non est egressa. Tunc ad Virginem missus est Gabriel, qui ei divinae voluntatis arcanum aperiret. His autem faustissimis verbis usus est: *Ave, gratia plena, Dominus tecum.*¹ Contraria haec est oratio illis vocibus, quas prima mulier audivit. Tunc enim illa doloribus propter peccatum damnata est.² Nunc autem in hac per gaudium dolor expellitur. In illa molestiae partum praecesserunt; huic partum laetitia praenuntiat: *Ne timeas*, inquit. Quoniam omnibus mulieribus timorem affert partus expectatio, dulcis partus promissione timor eximitur. *In utero*, inquit, *concupies, et paries filium, et vocabis nomen eius Iesum. Ipse enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum.* Quid autem Maria? Audi pudicam Virginis vocem. Angelus partum nuntiat; at illa virginittati inhaeret, et integritatem angelicae demonstrationi antepo-

¹ Lc. I, 26 ss.

² Gen. III, 16.

καὶ οὔτε τῷ ἀγγέλῳ ἀπιστεῖν ἔχει, οὔτε τῶν κεκριμένων ἐξέρχεται. Ἀπείρη-
 τὰί μοι, φησὶν, ἀνδρὸς ὁμιλία· « Πῶς ἔσται μοι τοῦτο, ἐπεὶ ἀνδρα οὐ γινώσκω; »
 Αὕτη τῆς Μαρίας-ἡ φωνή, ἀπόδειξις τῶν κατὰ τὸ κρύφιον ἱστορουμένων
 ἐστίν. Εἰ γὰρ ἐπὶ γάμῳ παρείληπτο παρὰ τοῦ Ἰωσήφ, πῶς ἂν ἐξενίσθη τῷ
 τὸν τόκον αὐτῇ προμηνύοντι, πάντως ποτὲ καὶ αὐτῇ μήτηρ γενέσθαι προσ-
 δεχομένη κατὰ τὸν νόμον τῆς φύσεως; Ἐπειδὴ δὲ τὴν ἀφιερωθεῖσαν τῷ Θεῷ
 σάρκα, οἷόν τι τῶν ἁγίων ἀναθημάτων ἀνέπαφον ἔδει φυλάττεσθαι, διὰ τοῦτο,
 φησί, καὶ ἀγγελος ἦς, καὶ οὐρανόθεν ἦκης, καὶ ὑπὲρ * ἀνθρωπον τὸ φαινό- *1141
 μενον ἦ· ἀλλὰ τὸ γινῶναί με ἀνδρα, τῶν ἀμηχάνων ἐστί. Πῶς ἔσομαι μήτηρ
 χωρὶς ἀνδρός; Τὸν γὰρ Ἰωσήφ μνηστῆρα μὲν οἶδα, ἀνδρα δὲ οὐ γινώσκω.
 Τί οὖν ὁ νυμφοστόλος Γαβριήλ; Οἷαν παστάδα τῷ καθαρῷ καὶ ἀμιάντῳ
 παρίσθησι γάμῳ; « Πνεῦμα ἅγιον, φησὶν, ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις
 Ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι ». Ὡ μακαρίας γαστρὸς ἐκείνης, ἡ δι' ὑπερβολὴν
 καθαρότητος τὰ τῆς ψυχῆς ἀγαθὰ πρὸς ἑαυτὴν ἐπεσπάσατο. Ἐπὶ μὲν γὰρ
 τῶν ἄλλων ἀπάντων, μόλις ἂν ψυχὴ καθαρὰ Πνεύματος ἁγίου παρουσίαν
 δέξαιτο· ἐνταῦθα δέ, δοχείον τοῦ Πνεύματος ἡ σὰρξ γίνεται. Ἀλλὰ « Καὶ δύ-
 ναμις Ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι ». Τί τοῦτο σημαίνει δι' ἀπορρήτων ὁ λόγος;
 Ὅτι Χριστὸς Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία, ὡς φησιν ὁ Ἀπόστολος. Τοῦ

nendam iudicat, nec angelo fidem non habet, nec a proposito rece-
 dit suo. Interdixi, inquit, mihi consuetudine viri. *Quomodo istud
 erit mihi, quoniam virum non cognosco?* Haec Mariae vox declarat,
 ea quae ex historia incerti auctoris commemoravi, non esse penitus
 absurda. Si enim liberorum causa ducta fuisset a Ioseph, quomodo
 parituram angelo praenuntianti, se rem novam et alienam audire
 prae se tulisset, cum ipsa quoque sese obstrinxisset naturae lege,
 ut aliquando mater esset? Verum quia carnem Deo consecratam,
 tanquam sanctum aliquod oblatum munus oportebat intactam in-
 tegramque praestare, idcirco, licet, inquit, angelus sis, licet e coelo
 venias, licet id quod * ostenditur, naturam superet humanam, tamen *1142
 me virum cognoscere nefas est. Quomodo sine viro mater ero? Io-
 seph enim sponsus novi, sed virum non cognosco. Quid ad haec
 auspex Gabriel? Quem thalamum statuit puro impollutoque con-
 nubio? *Spiritus sanctus, inquit, superveniet in te, et virtus Altissimi
 obumbrabit tibi.* O beatum uterum illum, qui bonitatis ac puritatis
 praestantia ad se traxit animi bona! In reliquis enim omnibus vix
 animus purus Spiritus sancti praesentiam capit: hic autem caro fit
 spiritus receptaculum. Sed *et virtus Altissimi obumbrabit tibi.* Quid
 significat arcanus hic sermo? Christus Dei virtus est et sapientia,

οὖν ὑψίστου Θεοῦ ἡ δύναμις, ἥτις ἐστὶν ὁ Χριστός, διὰ τῆς ἐπελεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐμμορφοῦται τῇ παρθενίᾳ. Καθάπερ γὰρ ἡ τῶν σωμάτων σκιά τῷ τύπῳ τῶν προηγουμένων συσχηματίζεται, οὕτως ὁ χαρακτήρ καὶ τὰ γνωρίσματα τῆς τοῦ Υἱοῦ θεότητος ἐν τῇ δυνάμει τοῦ τικτομένου διαφανήσεται, εἰκὼν καὶ σφραγὶς καὶ ἀποσκίασμα καὶ ἀπαύγασμα τοῦ πρωτοτύπου, διὰ τῆς τῶν ἐνεργειῶν θαυμαστοποιίας δεικνύμενος.

Ἄλλ' ἐπὶ τὴν Βηθλεὲμ ἡμᾶς ἀναδραμεῖν τῷ λόγῳ προτρέπεται τὸ ἀγγελικὸν εὐαγγέλιον, καὶ κατιδεῖν τὰ ἐν τῷ σπηλαίῳ μυστήρια. Τί τοῦτο; Παιδίον ἐν σπαργάνοις διειλημμένον, καὶ ἐπὶ φάτνης ἀναπαυόμενον· καὶ ἡ μετὰ τόκον παρθένος, ἡ ἄφθορος μήτηρ περιέπει τὸ ἔκγονον. Εἶπωμεν, οἱ ποιμένες ἡμεῖς, τὴν τοῦ Προφήτου φωνήν, ὅτι «Καθάπερ ἠκούσαμεν, οὕτω καὶ εἶδομεν ἐν πόλει τοῦ Κυρίου τῶν δυνάμεων, ἐν πόλει τοῦ Θεοῦ ἡμῶν».

S. AMPHILOCHIUS Iconiensis (ca 340 † 395/400)

ORATIONES

PG
39, 37

Oratio I, II. [...] Ἡ λέληθεν ὑμᾶς τὸ εἰρημένον, ὅτι «Ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει, καὶ τέξεται υἱόν, καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ, ὅ ἐστι μεθερμηνευόμενον· Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός»; ἢ οὐκ ἀκηκόατε τὸ γεγραμ-

513

ut ait Apostolus.¹ Virtus igitur Altissimi, quae Christus est, per adventum Spiritus sancti formatur in virgine. Quemadmodum enim umbra ad praecedentium corporum figuram effingitur, sic forma et indicium divinitatis Dei in virtute ipsius qui paritur, ostendetur, et imago, et signum, et adumbratio, et splendor exemplaris per admirabilem rerum affectionem demonstrabitur.

Verum hortatur nos Evangelium, ut in Bethleem oratione revertamur, et quae in antro sint mysteria videamus. Quidnam est hoc? Puer pannis involutus et positus in praesepi, et Virgo post partum, incorrupta mater complectitur filium. Emmittamus illam Prophetarum vocem: *Sicut audivimus, sic vidimus in civitate Domini virtutum, in civitate Dei nostri.*²

PG
39, 38

Oratio I, II. [...] *Ecce virgo habebit in utero, et pariet filium, et vocabunt nomen eius Emmanuel:*³ quod interpreteris, *Nobiscum Deus.* Nonne audistis quod scriptum est, quia *Parvulus natus est*

513

¹ I Cor. I, 24.

² Ps. XLVII, 9.

³ Isa. VII, 14.

● PG 45, 585, 636, 1148, 1173, 1177, 1184, 1196, 1208, 1257.

● PG 46, 604, 616, 1021, ■ 209, 633, 688, 1157, 1176, 1336.

● Vide alios locos, Gregorio Nysseno attributos, sub titulo *Incertus Auctor*.